

Абайтанушы

Мұхамедханұлы Кайым (Габдулкайым) (5.1.1916, қазіргі Шығыс Қазақстан облысы Семей қаласында 30.6.2004, сонда) - әдебиеттанушы ғалым, абайтанушы, жазушы, драматург. Қазақстанның тұңғыш әнұранының авторы. Әкесі Мұхамедхан Семейде шығатын «Сарыарқа» газетіне, «Абай» журналына меценаттық көмек жасап тұрған (осы журналдың 70 жылдан соң қайта жарық көруіне, Семейдегі «Алаш арыстары» мұражайының ашылуына Мұхамедханов көп еңбек сіңірді).

Мұхамедхан ислам діни қозғалысының белсенді мүшесі деген айыппен 1937 жылы 2 желтоқсанда атылған. Сондай-ақ К.Мұхамедхановтың әкесі алашордашыларға тілеулес болып, оның үйінде ұлт зиялылары (Шәкәрім, Кокбай, Тұрағұл, Әлихан, Ахмет, Міржәкып, Мағжан, Сұлтанмахмұт, Мұхтар т.б.) жиі бас қосып, ел бостандығы жөнінде пікір алмасып тұрған. К.Мұхамедханов шаруа мектебінде білім алған. 1935-37 ж. республикалық екі жылдық мұғалімдер курсына оқыған. Семей педагогикалық институтының филологиялық факультетін бітірген (1941).

Семейдегі Абай әдеби мұражайының аға ғылыми қызметкері (1940-41, 1947-51 ж. оның директоры), Қазақстан Жазушылары одағының Семей облысындағы өкілі (1942-47), Семей педагогика институтының аға оқытушысы, доценті, қазақ әдебиеті кафедрасының

менгерушісі, профессоры (1955-90), 1991-95 ж. ҚР ҰҒА М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының Абайтану бөлімінің жетекші ғылыми қызметкері болды.

К.Мұхамедханов саналы өмірін қазақ әдебиеттану ғылымының абайтану саласына арнады. 1939 жылдан Абайдың ақындық мектебі мәселесін зерттеп, «Абайдың әдебиет мектебі» деген еңбегін жариялады, осы тақырыпта кандидаттық диссертациясын қорғады (1951).

Талқылау кезінде ғылыми жетекші М.Әуезов пен диссертантка жала жабылып, саяси айыптар тағылған. Жас ғалымға Абай мектебі шәкірттерінің қатарында «ұлтшыл ақындарды» зерттегені үшін «панисламшыл, пантүркіш» деген айып тағылып, 25 жылға сотталды.

Төрт жылдан кейін ақталып, 1958 жылы «Абай тәңірегіндегі ақындар» деген тақырыпта екінші рет кандидаттық диссертация қорғады. К.Мұхамедханов Абай мектебінің ақындары мәселесін зерттеуді шығармашылық ізденіспен дамыта білді. Ақын шығармаларын зерттеу нәтижесінде Мұхамедханов Абайдың бұрын белгілі болып келген 7 өлеңін тауып, ақынның 1945 жылы шыққан жинағына енгізді. 1959 жылы «Мағани Абайұлы Құнанбаев», «Абай шығармаларының текстологиясы» монографиялық зерттеулері жеке кітап болып шықты.

Суретте: (Мағауия Абайұлы,

Кәкітай Ысқақұлы және

Габидолла Габитханұлы)

«Абайдың акын шәкірттері» атты төрт кітаптан тұратын жинақ Қ.Мұхамедхановтың қарастыруымен 1993-97 ж. жарық көрді. Оған Абай шәкірттері Ақылбай, Мағауия, Тұрағұл, Кәкітай, Кокбай, Ұәйс, Әріп, Әсет, Мұқа, Өзбекірі, Иманбазар шығармалары мен олар туралы зерттеулер енді. Қ.Мұхамедхан Абайдың екі томдық академиялық шығармалары жинағының жана басылымын шығаруға (1995) үлес қосты.

1988-89 ж. мерзімді баспасөзде «Ә.Бөкейханов», «М. Жұмабаев», «А.Байтұрсынов», «Ж.Аймауытов», «М. Дулатов», «Шәкәрім» атты ғылыми мәні ерекше мақалалар жариялап, кейін осы зерттеулер негізінде «Абай мұрагерлері» жинағын (1995) жарыққа шығарды.

Қ.Мұхамедхан қазақ әдебиеттану ғылымының текстология саласының қалыптасуына ерекше еңбек сіңірді. Оның Махамбет, Шәкәрім поэзиялары текстологиясына арналған мақалалары, Бұқар жырау, Абай шығармаларының текстологиясын қарастырған мақалалары мен монографиясы жарық көрді.

Сондай-ақ ол қазақ әдебиетінің тарихын зерттеу ісіне қолдау үлес қосты. Қазақ ауыз әдебиеті, ежелгі дәуір әдебиеті, жыраулық әдебиет өкілдерінің өмірі мен шығармашылығы, әдеби байланыстары туралы 300-ден астам ғылыми мақалалар жазды. Қ.Мұхамедханов шығармаларының тағы бір қыры оның поэзиясы. Драматургия саласында да қарымды еңбек етіп, көптеген пьесалар жазды. Қ.Мұхамедхановтың «Толқын» (1994), «Майданнан майданға» (1947), «Комиссар Габбасов» (1960), «Ер Білісай» (1974) пьесалары

көркемдік және тарихи шындықты тұтастай алып, оқиға желісінің өткір құрылуымен ерекшеленеді.

Өзірбайжан драматургі У. Гаджибековтың «Аршин мал алан» (1941), татар жазушысы Ш. Камалдың «Кажы әпенді үйленеді» (1967) пьесаларын, орыс жазушысы Н. Карамзиннің «Бишара Лизасын» қазақ тіліне аударды. К.Мұхамедханов Семей қаласының және Абай, Аягөз, Жанасемей аудандарының құрметті азаматы. Абайтану саласындағы қажырлы еңбегі үшін 1996 жылы К.Мұхамедхановқа ҚР Мемлекеттік сыйлығы берілді.

1916 жылдың қаңтар айының 5 күні Мұхамедхан отбасында дүниеге келген сәби Қайымның өмір жолында да қаңған кезеңдер аз болған жоқ. Барлық сын сағаттардан жігерлік, шыдамдылық, қорғаңділік, білімдарлық таныта жүріп, аман өтті. Қандай қиын қыстау кезеңде абайтану бағытынан айнаған емес. Қазақтың қосемдері мен шешендерін ора айдаған 37-ін құрығы Қайым ағаны да аз әуреге салмаған еді. Теріс жала жабылып, жалындап тұрған шағында Қайым аға 25 жыл түрменін де дәмін татты.

Бірақ, оның бәрі Қайым Мұхамедханұлының өмірге деген қозқарасын, тарих, әдебиет саласындағы ұстанымын өзгерте алған жоқ.

Ол қазақтың Қайымы еді. Жастық шағының қызығы мен қиындығы, қуанышы мен қүйініші кезектесіп, жазықсыздан жазықсыз жиырма бес жылға сотталып, алансыз әдеби еңбек ету егделік ғұмырының ғана еншісі болған соның өзінде артына аса мол мұра қалдырған ғұлама еді. Әдебиетші, зерттеуші, сыншы, аудармашы ретінде тындырып кеткені қыруар, әсіресе, абайтануды, сондай-ақ Мұхтар Әуезовтың бүкіл өмірін паш етуде тоққан тері олшеусіз. Абай шығармаларының текстологиясын жан-тәнімен тәптіштеп реттеуі, ұлы ақынның мұрагерлері туралы төрт кітап жазып шығаруы - небір үлкен ұжымның да қауқары жетпес шаруа.

Қазақ республикасының тұңғыш гимнін авторы болғаны - өз алдына зор мәртебе.

Қайым Мұхамедханұлы – түпнұсқа иесінің ойын тереніне танып, тәбіренге толғайтын шебер аудармашы.

Қайым Мұхамедханұлының ұзақ жылдар бойы ғылыми, әдеби шығармашылық және ұстаздық еңбегі жоғары бағаланып, ол КСРО медальдарымен «КСРО халыққа білім беру

ісінің үздігі», «Қазақ КСР ағарту ісінің үздігі» белгілерімен Құрмет грамоталарымен наградталған.

Семей қаласының, Абай, Жанасемей аудандарының құрметті азаматы. Қайымның әдебиет тарихына қосқан үлесі де салмақты. Соның ішіндегі жыраулар әдебиеті жөніндегі өмірбаяндық зерттеулер мен текстологиялық салыстырулары бұл саладағы көптеген көмескі жайлардың бетін ашып, тың деректер мен соны пікірлер түйіндеуге негіз қалады.

Саналы гуманында атак үшін емес, ұлы Абай үшін қатал заманның қағидаларына мойынсұнбай азаматтығын сақтай білген, өткен ғасырдың ары, бүгінгіні занына айналған адам Қайым Мұкамедханов.

Әдебиеттер:

Абайдың аманатын орындайық // Ертіс өңірі. - 2003. - 10 қаңтар.

Абайділдин, Т. Қайым Мұкамедханов // Семей таны. - 2003. - 10 қаңтар.

Жұртбаев, Т. Қайымның қағидалары // Қазақ әдебиеті.- 2006. - 16.- қаңтар.

Сабырбай, К. Қайындай Қайым // Семей таны 2003.- №2.- 10 қаңтар.

Сейсенұлы, Д. Абайдың аманатын ақтадық па? // Егемен Қазақстан. - 2003. - 6 қаңтар.